

פרשת כי תצא

בְּרַחֵם אֵב עַל בְּנֵים רַחֵם ה' עַל יִרְאָיו.

כִּי הוּא יָדַע יִצְרָנוּ זָכוֹר כִּי עָפָר אֲנַחְנוּ (תהלים קג יג יד):

והוא גם כן מאמר הכתוב (הושע יד י) **כִּי יִשְׂרָאֵל דְּרָכָיו ה' צְדִיקִים יִלְכוּ בָם וּפּוֹשְׁעִים יִכְשְׁלוּ בָם**. חוץ מדרכנו, יש לפרש על פי מה שנתבאר למעלה בפרשת ראה (עמ' &&) על מאמרם ז"ל (יומא עב:) על התורה "זכה נעשית לו סם חיים, לא זכה נעשית לו סם המות", שכאשר אין ישראל זכאים, המצוות הם להם לעונש, שעל ידי המצוות נתפסים ביד האמות, וכמאמר רבותינו ז"ל (איכה רבה א) **גִּלְתָּה יְהוּדָה: וְכָל הָאֲמוֹת אֵינָם גּוֹלִים: אֲלֹא אֲמוֹת הַעוֹלָם אֵין גְּלוּתָם גְּלוּת, אוֹכְלִים עִמָּהֶם וְכו'.** ובימינו בעונותינו הרבים אירע לכת מיישראל שהלכה השיירה, והמה לא רצו לחלל שבת, ונתעכבו בדרך ובאו עליהם לסמים והרגום.

והוא עצמו מאמר הכתוב **כִּי יִשְׂרָאֵל דְּרָכָיו ה', שְׁטוּבִים [הם] לְגוֹף וּלְנֶפֶשׁ, כִּי דְרָכֶיהָ דְרָכֵינוּ נֹעֵם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שְׁלוֹם,** לא יגיע מהם שום נזק לאדם בין בגופו בין בממונו. וזהו **נֹעֵם** בגופו, **שְׁלוֹם** בממונו. וזהו **צְדִיקִים הַמְּקִימִים אוֹתָם יִלְכוּ בָם**, בהם

דוד המלך ע"ה הודיענו במאמר זה, כמה גדלו רחמיו יתברך על עם מרעיתו וצאן ידו, עד גדר שמבטל רצונו מפני רצונם, כאשר יעשה האב הרחמן לבנו ידידו.

הדבר הזה מצינו בפרשה הזאת, שכבר נודע גדול החרפה בבוועל ארמית, וכמה מן הכעס לו יתעלה עליו, ואמר (מלאכי ב יב) **"יִכְרַת ה' לְאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂנָה עֵר וְעוֹנָה"**⁷¹², ועם כל זה - כאן התיר הרצועה ואמר **וּרְאִיתָ בְּשִׁבְיָה אִשָּׁת יִפֹּת תּוֹאֵר וְגוֹי וְלָקַחְתָּ לָךְ לְאִשָּׁה**, ואמרו רבותינו ז"ל (קדושין כא) **לֹא דְבִרְחָה תּוֹרָה אֲלֵא כְּנָגַד יִצָּר הָרַע.** מזה יראה האדם עין בעין שלא אסרה תורה אלא דברים שיכולים לסבול אותם, ויפה אמרה תורה (לעיל ד א) **"וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מַה ה' אֱלֹהֶיךָ שׂוֹאֵל מֵעַמְּךָ כִּי אִם לִירְאָה"**, שהרי מצאנו ראינו שדבר שראה ה' שאין יכולין לסבול אֲפֹסְרוּ - התיר להם. והוא מאמר הכתוב (איוב לו כג) **שְׂדֵי לֹא מִצְאָנִהוּ שְׂגִיָּא כַח.** וְהַכֹּהֵנָה לפי דרכנו, שלא הגדיל כח לאסור עלינו מה שאין אנו יכולים לסבול.

712. ועיין מ"ש בזה בסנהדרין (פב.).

ילכו, שהם יסייעו אותם לעשותם. ופושעים יכשלו בם, בהם עצמם יכשלו, ולא ימצאו כח לפני רודף. וספרו על אחד שלא לבש תפילין ימים רבים. יום אחד פנה מעסקיו ופשט ידו לחלון ליקח תפילין, ועקצו עקרב. הוא שאמר "ופושעים יכשלו בם":

וכפי דרכנו יש לפרש, כי ישרים דרכי ה', רוצה לומר כי אין בהם קושי שלא יוכל האדם לסבול, כי הם נוחים וישרים, יקבלם כל אדם, צדיקים ילכו בם ויתחזקו להלך. ופושעים יכשלו בם, כי הם מוענים כי יכשל כחם מלסבול עול התורה והמצוה:

והוא שאמר הנביא (יהושע יח כט) **ואמר בית ישראל לא יתכן דרך ה', והשיבם ה' הדרכי לא יתכנו בית ישראל? הלא דרכיכם לא יתכן!** וצריך להבין פְּנִינָתָם מה היא. גם, תשובת ה' להם. ונראה שרצו בזה, שהם - לרדיפתם אחר התאוות - יקשה בעיניהם הפרישות מהם, ויהיה להם מִצֹּת התורה ואזהרותיה מן העריות וממאכלות אסורות פְּדָבֶר דלא אפשר לקיימו. ולזה אמרו **לא יתכן דרך ה'**. והוא יתעלה השיבם, אדרבה בהיפך, שדרכם לא יתכן, **שאם היה העולם מתנהג בדרך הרעים המתאווים כל דבר רע - לא היה לעולם קיום**, ולזה אמר **הלא דרכיכם לא יתכן**.

ומצינו גם יהושע בן נון ע"ה, וכדין לנסות את ישראל, אמר להם (יהושע כד יט) **לא תוכלו לעבוד את ה' כי אלהים קדושים**

הוא אל קנא וגו'. ובגִּנְתוֹ להוציא מלבם מילין לראות דעתם להיכן נוטה. באופן כי הוא יתעלה ישר ונאמן, לא צִוָּה לישראל כי אם מה שיכולים לסבול:

והפסוק הזה עדות לישראל, שכיון שצפה שלא יוכלו עמוד על נפשם בהיותם בקשרי המלחמה מלפנוע בנשים נכריות, התירם להם. והוא המִכָּן בפסוקים שהתחלנו, **כרחם אב על בנים רחם ה' על יראיו, כי הוא ידע יצרנו**. יאמר: מצד שידע יצרנו, **זכור הוא כי עפר אנחנו**, ומבצענו נוטה לחטוא, לזה רחם ה' עלינו והתיר לנו מה שאין לנו יכולת לסבול, שכן יעשה האב לבניו: בראותו אותם שלא יוכלו לסבול מוראו, מתיר להם ומוחל להם, שלא יענישו על ידו:

ועוד יש לפרש כרחם אב וגו', במאמרם ז"ל (קדושין לא): אשרי מי שלא חָמַץ⁷¹³, כי כבוד אב ואם קשה הוא מאד ועונשו חמור מאד שהוא קצרות-שָׁנִים רחמנא ליצלק, ואין מי יוכל לעמוד. וה' יתברך הקדים רפואה למכה ששֶׁת בלב האב והאם הרחמנות הגדולה, שעל ידי כן אף כי יפשע בכבודם - מיד ימחלו לו בלבותם כי הוא בנם, ועל ידי זה מתקנים בני אדם.

כן יקרה לנו עם ה' יתברך, כי על דבר קל אשר יחטא ואשם - אי אפשר לו לחיות שעה אחד, כי מי הוא שימרה פי מלך מלכי המלכים ויש לו קיום, ובפרט בהכריז עליו למעלה כי הוא נוֹף כמו שאמרו בזוהר

הקדוש (פרשת פקודי דף רמט), וכל המזיקין שואפים נכספים להזיק האדם. וְרָאָה! אם מלך בשר ודם יכעוס על אדם אחד, מה יעשו לו משרתיו! וכן אמר קין "והיה כל מוצאי יהרגני" (בראשית ד יד).

והוא עצמו אומרו "אם עונות תשמור יה' מי יעמוד" (תהלים קל ג). וה' יתברך הקדים רפואה למכה ברחמנותו עלינו, ובקרוא אותנו 'בנים' כענין אומרו (לעיל יד א) "בנים אתם לה' אלהיכם, שאף אם יכעוס עלינו, ויקול אומר קרא' (ע"פ ישעיה מ, ו) כי נזופים הם, הנה לקראתו כבר יצא הקול "בנים אתם לה' אלהיכם", וזוהי רפואתנו, כמלך שכועס על בנו, דאכתי חביבותיה גביה⁷¹⁴, וכל אוכליו יאשמו⁷¹⁵. והוא כרחם אב על בנים, ש[רחמנות האב] היא קיומו [של הבן], ואילולי כן לא היה לבנים קיום, כן רחמנות ה' על יראיו שהם ישראל, שאלמלא רחמנותו אין להם קיום, אך על ידי רחמנותו הם חיים:

ועוד יש לפרש שידוע כי רחמנות האב - מצד התולדה והיא טבעית, שלזה תמצא גם בבחמות וחיות, לא כן אהבת האב היא מצד

השכל, ולזה היא עולה ויורדת לפי מעשיו של הבן, כמו שאמר הכתוב (משלי כד) גיל יגיל אבי צדיק, ויולד חכם ישמח בו⁷¹⁶. לא כן באם, אהבתה לא תגרע ולא תעדיף מצד המעשים של הבן, אם לא מצד אביו. ולזה אמר כרחם אב על בנים, והוא מבואר:

ועוד יש לפרש בהדק אומרו על בנים ולא "על בן". והוא, כי הודיענו בזה כי רחמנותו יתברך אינה גמורה, וכמאמר רבותינו ז"ל (ב"ר יב טו) שישתף מדת הדין עם מדת הרחמים, כי אם חיתה גמורה, לא תאות עם בני אדם, כי יצאו מן השורה, ולזה אמר כרחם אב על בנים, ולא על בן יחיד, שלב האדם נוקפו [עליו], ואפילו אם לא יהיה נוהג כשורה לא ייסרנו מיראתו עליו. אך כרחם אב על בנים שהיא ממוגנת: דין ורחמים. ולזה אמר הטעם: כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו, ואם תהיה רחמנות גדולה - יצאו מן השורה. ולזה אמר אב ולא אם, כי האם - אפילו תראה בנה יוצא מן השורה, תרחם עליו:

ועוד יש לפרש בהקדים מאמרם ז"ל (ילקוט' תהלים רמז תרכט) אמרה תורה לפני דקב"ד: רבונו של עולם! כתיב בתורה

714. עי' שבת (פה).

715. ירמיה ב, ג.

716. נראה שפגנת אמ"ז הנהמ"ח זל"ה דבאב נאמר גיל יגיל, גילה אחר גילה, שהגילה מתחדשת שוב ושוב לפי העת והזמן כל אימת שהבן נוהג כשורה, ויש לה הפסק בזמן שאינו נוהג כשורה, אבל באם - יולד חכם - נאמרה שמחה אחת תמידית. עוד אפשר שפגנתו ז"ל משום דבאב

תלה הגילה בצדקות הבן ומעשיו הטובים, אבל באם תלה השמחה בחכמה ולא במעשים, והחכמה אינה ענין למעשים טובים, דמשנה שלמה שנינו (אבות ג יא) "כל שחכמתו מרובה ממעשיו" וכו'. ואמנם גם לגבי האם נאמר (משלי י, א) "ובן כסיל תוגת אמו". ועוד יש לומר שגם המשך הפסוק "ויולד חכם ישמח בו" מדבר באב, ללמדך שהאב אינו אוהב אלא את בנו הצדיק והחכם, מה שלא נאמר כן באם.

"בשמאלה עושר וכבוד", מפני מה בני עניים? אמר לה: "כי העושה יהוה חכם". אמרה לו: ומפני מה בני עניים בעולם הזה? אמר לה: "להנחיל אוהבי יש". עד כאן לשון המאמר. והוא צריך ביאור מצד הכפל, ומצד שהתשובה חוזרת (להיות) קושיא, וכיון שכתוב כי העושה וגו', היאך יתקיים אומרו בשמאלה עושר וכבוד. גם אומרו בשאלה השנית "בעולם הזה" - יתרה:

הביאור: יראה ששתי שאלות הם: הראשונה על עניות ממש מן הממון. השנית על שפלות והכנעה. ותחלה שאלה [התורה] על עניות הממון, שאחר שכתוב בתורה "בשמאלה עושר וכבוד", למה בני עניים? שלומדי תורה נמצאים עניים. או כונתה על ישראל, שכל ישראל הם בני תורה, והיא להם לאב המורה דרך לבניו. והנה דקדוק הכתוב אומרו **בשמאלה** משמע אפילו העוסקים בה ולא כל כך, כשמאל שהיא יד כחה, מן הדין יתחייב לו עושר וכבוד. ולזה אמרה **מפני מה בני עניים**, כי רוב ישראל עניים ובפרט לומדי תורה.

והסבה: **כי העושה יהוה חכם**, והוא יתברך אל דעות⁷¹⁷, כי יש אדם שעסקו רבים ועם כל זה אינו מניח למודו, ותמיד עיניו ולבו על משנתו ומעשיו ועבודתו, כענין ר' אלעזר בן חרסום ע"ה שנתפרסם ספורו (יומא לה). ויש אדם - במעט עסק שיהיה לו, לא יפנה לתורתו, ומתבלבל ברעיוניו לרכוב

אניות ולדרוך בציות, אולי ישיג מהעושר המדמה, וכל שכן אם יראה רוח במשאו ובמתנו, שאז יתן עורף ולא פנים. והוא יתברך בורא הטבעים כלם, ואם ידע ממבע זה העוסק בתורה כי אף [אם] ירבו עסקיו לא יתהויל, אז מקיים בו **בשמאלה עושר וכבוד**:

ואחר שהשיבה על עוני הצדיקים מהממון, חזרה לשאול על עוני הצדיקים ושפלותם בעולם הזה. ולזה דקדקה לומר "בעולם הזה", כי כבוד ישראל - כבר ידעה שהוא בעולם האחרון. ולזה יצדק לומר ומפני מה הם עניים ושפלים מכל האמות בעולם הזה, והשיבה: **להנחיל אוהבי יש**, כי שכר עולם הבא נקרא **יש**, שהוא קיים. לא כן שכר עולם הזה, נקרא **אין**, כי איננו כי אם דמיון בעלמא, והקב"ה מחליף להם הכלה בקנים. והרי זה כנושה בחברו מעות, ונותנם לו [החייב בפרעון] בדרך שיש בה לסמים, כי טוב לו שיניחם אצלו עד יבא למקום בטוח, כן הקב"ה יתעלה-שמו מניח שכר הצדיקים עד עולם האחרון, שהוא בטוח מכל נזק וחסרון:

ועוד יש לפרש דרך אחרת במאמר זה, כי תחלה שאלה על שאינם זוכים לעושר גדול, כמשמעות הכתוב בשמאלה עושר וכבוד. וזהו **מפני מה בני עניים**, רוצה לומר מהעושר שייעד הכתוב באומרו עושר וכבוד. והשיבה **כי העושה יהוה חכם** וכדרך הראשונה.

ואחר כך שאלה מפני מה הם עניים בעולם הזה, רוצה לומר שחסר להם כל טוב העולם הזה והם עניים מרודים, והשיבה להנחיל אוהבי יש וכדרך הראשונה. או יש לפרש לזכות בהם את ישראל על ידי המפתן שיתנו להם וכמאמר רבותינו ז"ל בבתרא (י) (כדי שנצול אנו בהם מדינה של גיהנם):

למדנו מזה, כי שתי סבות לעוני הצדיקים: (א) שלא ישחיתו, (ב) להחליף להם תפלה בקיים. והוא שאמר: כרחם אב על בנים רחם הי על יראיו. ואם תאמר מפני מה הם עניים, לזה אמר כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו. והוא עם מה שנתבאר למעלה כי אל דעות ה', והוא תוכן רוחות וידע כי העושק יהוללנו. וזהו כי הוא ידע יצרנו שקרוב לפשוט. ועוד - מלבד יצר הרע - מבענו נוטה לחטוא מצד חומרנו אשר בעפר יסודו. זה טעם א'. טעם ב': אנוש כחציר ימיו וגו', ומה יתן לו והוא לקברות יובל⁷¹⁸. וחסד הי מעולם ועד עולם על יראיו ואין לו הפסק, ואיך יתנהו לו בעולם שיש לו הפסק:

ועוד יש לפרש אומרו אנוש - כחציר ימיו, כציץ השדה בן יציץ. כי רוח עברה בו ואיננו ולא יכירנו עוד מקומו. וצריך להבין מִשָּׁל זה מהו. גם אומרו לא יכירנו עוד מקומו, דהוה ליה למימר "ולא יראנו", שאפילו ראייה איננה. אכן הענין הוא במאמרם ז"ל (קדושין פב:) "מניח אני כל אומניות וכו', אבל התורה עומדת לו בנערותו ובזקנתו". וכן אמרו ז"ל

(משנה קנים פ"ג מ"ג) זקני עם הארץ כל זמן שמזקינין מטפשינן, וזקני תורה כשמזקינין מתוספת בהם חכמה וכו'. לזה אמר כרחם אב על בנים רחם הי על יראיו וגו'.

ועוד (הוסיף לבאר) ההפרש שבין יראיו לאנוש דעלמא: אנוש - כחציר ימיו כציץ השדה, והדמיון בזה לגבורה וחכמה והיופי, ודמה גבורתו לגבורת החציר, והארת חכמתו להארת הציץ, ויכלול בזה גם יופי הצורה שחכמת אדם תאיר פניו, שכלם כי רוח עברה, רוח קימקא חוליו או זקנה, ואיננו שתאבד גבורתו וחכמתו ויופיו, ולא יכירנו עוד מקומו, דהיינו אנשי מקומו, כי יאמרו: לא זה הוא. אכן חסד הי מעולם ועד עולם על יראיו, מתחלת עולמם ועד סופו, עד לכתם לעולם אחר. ולא עוד אלא וצדקתו לבני בנים וגו'.

ועוד יש לפרש כי רוח עברה בו ואיננו ואיננו בעולם. והוא במאמרם ז"ל (כבא מציעא קז) שרוב החולאים ברוח. וזהו כי רוח עברה בו, פירוש: עברה בתוכו, שיכנס רוח בגופו ואיננו. ולא יכירנו: לומר, שישכח מאנשי מקומו, ולא יכירנהו להתאבל עליו וכיוצא, כי הזמן ישפח הכל. והוא מלשון "כי את הבכור וגו' יכיר לתת לו" וגו' (כא י), שהוא לשון קרוב דעת, מלשון "יהי מכירך ברוך" (רות ב יט). אך חסד הי מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים, שנשאר שמם לבניהם אחריהם, שאף שגם הם אינם בעולם, בניהם ממלאים

מקומם, ובלאו הם בחיים. ואמר לבני בנים, שבזה לא תפסק התורה מזרעם, כמאמר רבותינו ז"ל (בבא מציעא פה.) על פסוק לא ימושו מפיד וגו' (ישעיה נט כא). באופן שיראיו - מקומם ושמם לעולם נפר:

ונבאר קצת מפסוקי הפרשה:

פי תצא למלחמה על איבך ונתנו ה' אלהיך בידך ושבית שביו (כא י). כבר נתחבטו המפרשים בסמיכות הפרשיות האלו, כי מן הראוי היה לסמוך פרשיות המדברות בענין המלחמה אהדדי. וכבר כתב בזה מהר"י אברבנאל ז"ל דברים נכוחים עין עליו:

ועוד נראה, בהבין מקרא הקודם לזה, ואתה תבער הדם הנקי מקרבך פי תעשה הישר בעיני ה' (כא ט). והוא לכאורה משולל ההבנה לפי פשוטו. וחזון מדרכנו שאני רוצה לומר, יש לפרש כי על ידי צדקת הדור לא יהיו שכיחי רוצחים, כמאמר רבותינו ז"ל (מכות יא: הובא ברש"י במדבר לה כה) על כהן גדול שהיה לו להתפלל שלא תארע תקלה זו בימיו, ואמרו (ב"מ פה.) על רבינו הקדוש [שכל שנות יסוריו לא הוצרך העולם לגשם, ועל ר' אלעזר ב"ר שמעון] שכל ימי [יסוריו] לא שכיב איניש בלא זמניה. לזה אמר ואתה תבער הדם הנקי מקרבך, שלא ישפך דם נקי בקרבך, כאשר תעשה הטוב והישר בעיני ה' אלהיך.

ולפי דרכנו נראה שהכתוב רמז פה דברי רבינו בספר המורה (רפ"ו מהח"ג) [שכתב] כי טעם מצות עגלה ערופה, כי על ידי רוב

העסק בה ורוב ההמיה הגדולה הנעשית בה, יתגלה הרוצח. עין שם. וקרוב לדבריו אני אומר, שהטעם הוא: שעל ידי רוב העסק - יכיר הרוצח כמה וכמה גדולה [חומרת העברה של] הריגת איש מישראל, שבאו הזקנים והשופטים להתודות ולומר "ידינו לא שפכה את הדם הזה וגו' כפר" וגו', ובלי ספק כשמוע הרוצח כל האמור בענין, ועריפת העגלה - לרמוז שככה יעשה לרוצח שהרג [את] זה, ודאי יתחרט על עונו ולא ישוב עוד לכסלה.

אמנם היותו בנחל איתן, נראה שחששה תורה להפסיד חלקת קרקע בארץ ישראל שלא יעבד בו ולא יזרע לעולם. ויהיה בזה גם כן הערה גדולה לרוצח, שיהיה חטאו שמור לדורות, שכל מי שידחק לזרוע במקום ההוא, ויאמרו שהמקום ההוא אסור מפני בשר ודם, ודאי שקלל יקללוהו, וככה יאמרו: שכשם שאבד הזריעה מן המקום ההוא - ככה יאבד זרעו. וכל זה הערה גדולה וצמיחת החרטה בלב הרוצח וחבריו הנוהגים מנהגו, על ידי כך ישובו מדרכם הרעה. זה נראה לי טעם נכון ומספיק:

וגם לדברי רבינו, נראה לפרש שהתועלת הוא זה בעצמו: שעל ידי שיתגלה הרוצח - ממילא יהרגוהו, והוא סבה למניעת הרוצחים אחרים. ועל כל זה נראה לי שרמז הכתוב פה באומרו ואתה תבער הדם הנקי מקרבך, כאשר תעשה כל האמור בענין, שהוא הישר בעיני ה' אלהיך, ממילא לא יהיה בקרבך דם נקי, כי ישובו העם מדרכם הרעה:

ואמנם מה שאמר באדמה אשר הי'
אלהיך נתן לך וגוי, ואמרו ז"ל (סוטה מד):
**ולא טמון בגל ולא תלוי באילן ולא צף
על פני המים**, יהיה הטעם: כי אלו - קרוב
לתלות מיתתם בסבות. אם הטמון - שמא
מת מעצמו, והראיה שקברוהו. תלוי באילן
- שמא חנק עצמו כאשר צר לו, ואמרו ז"ל
במשליהם (פסחים קיב). "הרוצה ליחנק יתלה
באילן גדול" וכו'. צף על פני המים - שמא
נמבע בנהר:

אכן בדקדוק אומרו **הדם הנקי**, שלפי
הדקדוק אין הביאור בא אחר ה'א הידיעה,
והוא ליה למימר "דם הנקי". ונראה שעל כן
דרשו רבותינו על החורג, וכן אמרו (סוטה מז):
נערפה העגלה ואחר כך נמצא החורג, הרי
זה יהרג. ולמדו זה מאומרו "ואתה תבער
הדם הנקי", לא פירשו על הנרצה, אך רצו
לפרש על הרוצה. וצריך לומר שהוא מקרא
קצר, וכאלו אמר **ואתה תבער החורג דם
נקי** - מקרבך. ועם הבנתם ז"ל בפירוש
המלה, נוכל לומר בפשיטות כדעת רבינו ז"ל
שתעשה הישר, והוא האמור בענין [דהיינו
סדר עגלה ערופה], ממילא יסייעוך מן
השמים, ועל ידי השתדלותך יתגלה הרוצה
ותבער הדם הנקי, והוא ממש מעם רבינו
ז"ל:

באופן שמצות עגלה ערופה - לבער
הרוצחים מן העולם, והוא הגורם כי תצא
למלחמה וגוי ונתנו הי' אלהיך בידך. והוא:
כי כתוב (כמדבר לה לג) **ולא ריץ לא יכפר לדם
אשר שפך בה כי אם בדם שפכו**, ועל כן לא
יאות לרוצחים לצאת למלחמה, כי - מאשר

נמצאו בכנפיהם דם נפשות אביונים נקים
- יפלו במלחמה:

ועל זה רמזו רבותינו ז"ל במדרש ואמרו
(ספרי דברים ריא כא י): **כי תצא למלחמה,
במלחמת הרשות הכתוב מדבר, על אויבך
- כנגד אויבך. ונתנו הי' אלהיך, אם עשית
כל הכתוב בענין, מן שהקב"ה נותנו בידך
עכ"ל. וצריך להבין אומרים "כנגד אויבך"**
מה חדשו בזה. גם אומרים "אם עשית כל
הכתוב בענין", מה הוא הענין הזה. ומאי
קשיא להו. ונראה שבאו להודיע ענין חדש,
והוא: שלא נאמר דין אשת יפת תואר רק
במלחמת אויבים עומדים לנגד ישראל, אך
אויבים הכפופים אליהם ואינם עומדים נגדם,
רק ישראל הולכים אליהם להנקם מהם על
איזה מעשה שעשו - אין בהם דין אשת יפת
תואר, כי לא דברה תורה אלא כנגד יצר
הרע המתגרה בשעת הנצחון לאויבים שהיה
נצוחם מספק לפי הטבע, לא בהולך לאויבים
כאדם החולך אצל עבדיו ושפחותיו. ולזה
אמר **על אויבך כנגד אויבך**, שמאמר **על**
יסבול אפילו על אויבים הנכנעים, ולזה אמר
כנגד אויבך שהם עומדים לנגדך:

ועוד יראה דרך אגדה, שלחיות שרוצה
לתרץ אומרו ונתנו הי' וגוי, שהוא לפי הדרש
יתר, דדי היה לו לומר "כי תצא למלחמה על
אויבך ושבת שביו", ומן הידוע שלא ישובו
מהם אם לא שנתונים המה בידו, אלא בא
ליעד ולרמוז מה שאמרו (ספרי דברים ר, והביאו
רש"י שם כ יג): **"אם עשית כל האמור בענין,
מן שהי' נותנו בידך"**, **אם עשית כל האמור
בענין** - והם הענינים שקודם לפרשה זו, שצוה

עניני המלחמה, "כי תצור אל עיר", "כי תקרב אל עיר", "כי תצא למלחמה וראית סוס" וגו', ולבסוף פרשת "עגלה ערופה" שהיא מטהרת הרוצחים כאמור, אז - ונתנו הי' אלהיך. ולזה אמר על איביך - כנגד איביך, שאף שהם חיל בחיל, והם בשוה לישראל, ולא שישיראל רבים על האויבים כנראה משטחיות לשון על, אלא גם שיהיו בשוה, ונתנו הי' אלהיך בידך:

ועם זה נדקדק אומרו כי תצא וגו' ונתנו. וקצת קשה שנתניתו בידם נמשכת מהמלחמה, לא מהציאה, והוה ליה למימר "כי תלחם על אויביך ונתנו הי' בידך". גם אומרו "ושבית שביו" הוה ליה למימר "אותו". ועם מה שנתבאר יש ליישב שרוצה לומר שעל ידי שתעשה כל האמור בענין, ויהיו ישראל זכאים קודם שילחמו, וכי אז יספיק רק כי תצא למלחמה [ומיד] ונתנו הי' אלהיך, שיגפם הי' לפני ישראל, וכמו שכן אירע בימי מלכי ישראל הכשרים, שכאשר התחילו ברנה ותפלה - נגפם הי' לפני ישראל:

ואמרו וראית בשביה אשת יפת תאר וחשקת בה (כא יא). שכל המגביה עיניו נופל ברשת יצר הרע, ולזה על ידי ש"וראית בשביה" וגו', על ידי כך "וחשקת בה", ואלמלא השפלת עיניך לא תלכד ברשתה:

והבאתה אל תוך ביתך וגלחתה את ראשה ועשתה את צפרניה. והסירה את שמלת שביה מעליה וישבה בביתך ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים

ואחר כן תבוא אליה ובעלתה והיתה לך לאשה (כא יב). כבר פירש"י ז"ל מה שפירש. ועוד נראה שפכת הגלוח הזה הוא מרחמיו יתברך על כל מעשיו אפילו על הבהמות, לזה הניח לה מקום להתאבל על בית אביה, והגלוח הוא אכלות לאמות העולם כעין קריחת הראש, והנשים שרגילים לגדל שער להתנאות, בעת האכלות היו מגלחים אותם. ולזה אמר ועשתה את צפרניה שהוא גם כן אכלות, והסירה את שמלת שביה הוא אכלות גם כן. ויורה על כל זה אומרו ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים. ולפי מדות התורה 'דבר חלמד מענינו', ולזה אמר ואחר כן תבוא אליה ובעלתה והיתה לך לאשה, שאחר שסר מלבה מר המות של אביה ואמה, תבוא אליה ובעלתה והיתה לך לאשה, שלא תעשנה שפחה כי אם אשה ממש:

ועם שפירשנו שהכל מצד רחמיו יתברך עליה, לא נכחיד שכל הפעולות האלו בה ימעטו חשקו בה ותתננה בעיניו כפירושם ז"ל (ילקוט תתקכ"ה הובא ברש"י כא). ולזה הוצרך להזהיר וישבה בביתך, כי מן הידוע במבט כל חושק עם חשוקתו - שלא ירצה לראות בנוולה, כי בזה יתמעט חשקו עמה, ואדרבה מלביש אותה שני עם עדנים להרבות תאותו אליה. ולזה אמר שאף שהזהרתיך וגלחתה, לא תהיה במקום חוץ לביתך, אך וישבה בביתך:

ובדרך רמז יש לפרש הפרשה על הנשמה, שנעשקה ביד הקליפה על ידי מעשה האדם הרע. ולזה אמר כאשר ירצה להתקרב אל האלהים, יצא לקראת נשק

כן לא תפשע בנפשך המהורה, אך ובעלתה
והיתה לך לאשה:

**כי תבנה בית חדש ועשית מעקה
לגגך ולא תשים דמים בביתך כי יפל
הנפל ממנו (כב ח).** ענין המעקה קשה מאד.
והארכתני בכיור י"ג עיקרי הדת בעקר
הגמול, במה שהורונו מן השמים. יעני שם:

**לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' גם
דור עשירי לא יבא להם בקהל ה' עד
עולם. על דבר אשר לא קדמו אתכם
בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים
ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור
מפתור אדם נהדים לקללך (כג ד ח).** כל
המפרשים מקשים דלחדיא כתיב בפרשת
דברים (כח) "אוכל בכסף תשכירני ואכלתי"
וגו' כאשר עשו לי בני שעיר "והמואבים"
היושבים בער וגו'. והפירוש הנכון בזה
הוא מה שכתב הרמב"ן ז"ל, דקרא תרתי
קאמר: על דבר אשר לא קדמו חוזר לבני
עמון, ואשר שכר חוזר על מואב. אלא שהוא
ז"ל עצמו הביא מדברי חז"ל שאמרו (ילקוט כי
תצא תתקלג) "היה להם לקדם נשים לקראת
נשים" על דוד המלך ע"ה שבא ממואב.

ולכן הפירוש הוא דתרי מילי נינהו:
שלהיות שהם קרובים לישראל - היה להם
לקדם אותם בלחם ובמים כבואם סמוך
לגבולם. ומכלל הפשע הזה הוא גם כן מה
שלא הניחום לעבור דרך ארצם, כי אלו
קדמום בלחם ובמים, מסתמא היו מניחים

כנגד יצרו המחמיאן, ולא יתרצה ולא ידרוש
שלומו כלל, אך ישים דמי מלחמה בחגורתו
אשר במתניו ובנעלו אשר ברגליו⁷¹⁹, ומן
השמים יסייעוהו. וזהו כי תצא למלחמה
על איבך הידוע שהוא יצר הרע - ונתנו
הי אלהיך בידך, אז ושבת שביו. פירוש:
הנשמה שנשכית. וראית בשביה אשת יפת
תואר שהיא הנשמה, פירוש: אז תכיר יופי
הנשמה, ואז ולקחת לך לאשה והבאת אל
תוך ביתך שתכניסנה בגופך, כי בעת הטא
האדם - הנשמה שהיא טהורה בורחת ממנו,
שעל כן אמר הכתוב (תהלים נא יט) לב טהור
ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי, כמו
שנתבאר אצלינו בסדר נח. יעני שם:

**ואמר וגלחה את ראשה ועשתה וגו'
(שם).** לרמוז שיקבל על עצמו אכלות על כל
פשעיו, גם יסיר עדיו מעליו, והיא שמלת
שביה מעליה, כי בעת השביה שאדם שביו
ביד יצרו, מתעסק בהבלי העולם להתנאות
במלבושים נאים וכיוצא. אמר: עכשיו
והסירה שמלת שביה מעליה. ואמר: ובכתה
את אביה וגוי ירח ימים וגו', שיבכה על
עונותיו שעזב אביו שבשמים ואמו כנסת
ישראל, יבכה על זה ירח ימים. וירמוז למנהג
ישראל לעשות בכל ערב ראש חודש [סדר
סליחות ויום פפור קמן] יען כי ראש חדש
[הוא] זמן כפרה, ונוכל לומר לפי זה ששנה
תמימה יבכה על עונו בכל ראש חודש, וזהו
ובכתה וגוי ירח ימים, בכל ירח, וזה יהיה
ימים [דהיינו] שנה תמימה⁷²⁰, אמר שאחר

מִשֵּׁם שֶׁאֵלֵּמָּלָא נִצָּחַם סִיחּוֹן לֹא הָיָה לָהֶם דֶּרֶךְ כֻּלָּל לַעֲבוֹר לָאָרֶץ יִשְׂרָאֵל:

כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ מִתְּהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מִחֲנֶה לְהַצִּילְךָ וּלְתֵת אִיָּבֶיךָ לִפְנֶיךָ וְהָיָה מִחֲנֶיךָ קְדוֹשׁ וְלֹא יֵרָאֶה בְּךָ עֲרֹנֹת דָּבָר וְשָׁב מֵאֲחֻזֶּיךָ (כג טו). מִזֶּה יֵרָאֶה כִּי הַנִּקְיוֹת מֵבִיאַת לִידֵי הַשְׁגָּחַת ה' יִתְעַלֶּה. וְצִרִיךְ לִידַע בְּמֵה, כִּי הַנִּקְיוֹת אֵינָה מִירֵאָת שְׁמַיִם. וְהִיא נִרְאָה לִפְרֵשׁ דֶּה־פִסּוּק מִיְלֵי מִיְלֵי קִטְנִי, כִּי הִיא אֱלֹהֶיךָ מִתְּהַלֵּךְ וְגוֹי, הוּא טַעַם לַנִּקְיוֹת הַגִּשְׁמִי. וְעוֹד מִזִּהְיֵרוֹ וְלֹא יֵרָאֶה בְּךָ עֲרֹנֹת דָּבָר, לְהִזְהִירוֹ מִן הָעֲרִירוֹת שֶׁאֵין וְשֶׁב מֵאֲחֻזֶּיךָ עַל יְדֵי הָעֲרִירוֹת. אֲךָ לֹא נִכְחַד פֶּשֶׁט הַכְּתוּב שֶׁהוּא עַל נְקִיוֹת הַמַּחֲנֶה. וְנִרְאָה שֶׁגַם בּוֹ -] בְּחִיפֶךָ הַנִּקְיוֹת - יֵשׁ "עוֹן אֲשֶׁר חָמָא" וְזִלְזוּל וְחִסְרוֹן אִימָתוֹ יִתְבַּרֵּךְ.

וּבִאֲזִמְרוֹ מִתְּהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מִחֲנֶה, נִרְאָה שֶׁרָמַז לְלוּמְדֵי תוֹרָה, שֶׁכֵּל מִי שִׁישׁ בּוֹ תוֹרָה - בְּאֵלּוֹ גּוֹפֵה מֵלֵא מִשְׁכִּינָתוֹ יִתְבַּרֵּךְ, וְכֹאֲשֶׁר יִהְיֶה לְלוּמְדֵי תוֹרָה בְּמָקוֹם שֶׁאֵינּוּ נִקִּי, בְּאֵלּוֹ ה' יִתְעַלֶּה מִחֲלָךְ כְּבִיכּוֹל:

לֹא תִהְיֶה קִדְּשָׁה מִבְּנוֹת יִשְׂרָאֵל וְלֹא יִהְיֶה קִדְּשׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל (כג יח). רַבּוֹ הַפִּירוּשִׁים: מֵהֶם מִרְבּוּתֵנוּ ז"ל, מֵהֶם לֵאחֲרוֹנֵים ז"ל. וְעַם שֶׁכָּלֵם אִמָּת, נִרְאָה לִפְרֵשׁ עוֹד שֶׁהוּא אֶסּוּר חֹדֶשׁ, וְהוּא כִּבְר רָמְזוֹ הַרְמַבְיִים ז"ל בִּפְסוּק "לֹא תִקְרְבוּ לַגִּלּוֹת עֲרוּה" (ויקרא יח ו), וְהוּא שֶׁנִּמְנָעֵנוּ מִהֲתַעֲדֵן בִּאֲחַת מִכָּל הָעֲרִירוֹת דֶּרֶךְ אִיבְרִים, אֵפֶךְ עַל פִּי שֶׁאֵין שֵׁם בִּיאָה. וְהַשִּׁיגוֹ הַרְמַבְיִים ז"ל שֶׁאֵין בּוֹה אֶסּוּר אֵלֶּא מִדְּבָרֵי סוֹפְרִים. וְכִין

אוֹתָם לַעֲבוֹר דֶּרֶךְ אֶרֶצָם. אֲבָל הֵם קִדְמוֹם בְּפָנִים זוֹעֲפוֹת וְעַל זֶה נִעֲנְשׁוּ. אֲךָ כֹּאֲשֶׁר יֵשְׁבוּ יִשְׂרָאֵל סְמוּךְ לְגִבּוֹלָם, הֵיוּ מוֹצִיאִים לָחֶם וּמֵיִם לְהַסְתַּחֵר. וְהוּא שֶׁאֵמַר כֹּאֲשֶׁר עָשׂוּ לִי בְנֵי עִשָׂו וְהַמּוֹאֲבִים וְגוֹי:

וְמֵה שֶׁלֹּא עָשׂוּ בְנֵי עִשָׂו עַל זֶה, הוּא מִן הַטַּעַם שֶׁאֵמַר כִּי אֶחָד הוּא, וְעַל פִּשְׁעֵיו כִּסְתָהּ הָאֲחוּהָ, מִצּוֹרֶף כִּי הוּא מְנַצֵּל מִזֶּה קִצֵּת לְקִנְיָתוֹ מִיִּשְׂרָאֵל, כִּי לֹא יוֹכֵלוּ עֵינָיו לִרְאוֹת (כִּידוּ) [אִידוּ], וְאֵין אָדָם נִתְפַּס עַל צַעְרוֹ, כִּי אֵחָד עָשׂוּ לִיעֶקֶב, וְיַעֲקֹב יִרְשׁ הָאָרֶץ וְעָשׂוּ לֹא. וְכִבְר זִכְר הַפִּירוּשׁ הַזֶּה מִהֲרִי"א ז"ל. אֲבָל הוּא בְּפָנִים אַחֲרִים וְדַחְהוּ. וּפִירוּשׁ הוּא פִירוּשׁ דְּחִי מִעִיקְרוֹ לְמַתְכוּנָן בּוֹ. גַּם הַרְלֵב"ג זִלְה"ה נִדְחַק מְאֹד מְאֹד בּוֹה, שֶׁפִּירוּשׁ "כֹּאֲשֶׁר עָשׂוּ לִי" מוֹרְדֶּה לִפְסוּק שֶׁאֲחֲרָיו, "וְלֹא אֲבָה" - כִּשֵּׁם שֶׁבְנֵי עִשָׂו לֹא אָבוּ כֵּן לֹא אֲבָה סִיחּוֹן. וְאַחֵר הַמַּחֲלֵלָה, אֵין זֶה מִחֲכַמְתוֹ הַזֹּכֶה.

וְעוֹד יֵשׁ לִפְרֵשׁ שֶׁמִּשְׁשֶׁה רִבִּינוּ ע"ה שֶׁנֶּה בּוֹה מִפְּנֵי הַשְׁלֹם, וְלִכֵּן הִקְדִּים לֹמַר וְאֵשְׁלַח מַלְאָכִים מִמִּדְּבַר קִדְמוֹת וְגוֹי דְּבָרֵי שְׁלֹם לֵאמֹר. וְלִמַּד זֶה ע"ה מֵאֲבִרְהָם אֲבִינוּ, שֶׁשֶּׁנֶּה מִפְּנֵי הַקֶּב"ה, וְהַקֶּב"ה עֲצָמוֹ שֶׁנֶּה מִפְּנֵי הַשְׁלֹם, וְכֵל שֶׁכֵּן כֹּאֵן שֶׁלֹּא לֵאבֹד אֶמָּה שְׁלָמָה, וְכֵן דֶּרֶךְ בְּנֵי אָדָם לְהַתְפַּעֵל מִזֶּה הַתְּפַעֲלוֹת גְּדוּלָה, כְּשִׁירְצָה לִשְׂאוֹל חֲפִץ לֹמַר גַּם פְּלוֹנִי נָתַן לִי. וְגַם אֵין זֶה שֶׁקֶר מוֹחֲלֵט שִׁיחִיָּה נִתְפַּס עֲלָיו, שֶׁמֶלֶךְ אֲדוֹם הִנִּיחוֹ לַעֲבוֹר רְחוֹק רְחוֹק מִגְּבוּלוֹ, אֲבָל סִיחּוֹן לֹא הִנִּיחָם כֻּלָּל לַעֲבוֹר, כְּמוֹ שֶׁאֵמַר בְּמִדְרָשׁ [אֵמַר סִיחּוֹן] שֶׁכָּל עֲצָמֵי אִינוּי יוֹשֵׁב כֹּאֵן אֵלֶּא לִשְׁמוֹרָם, שֶׁמְבוֹאֵר

הקרבתי אותו למזבח. ועל כל זה וקל ממנו, ראוי לחוש לכבוד ה' יתעלה:

ועוד נראה מעם אחר, והוא: כי הכלב אין לו דמים, כי הוא מופקר, וגם אין מי שיתן בו דמים, ולא נאה להקריב לאל דבר שלא יקנהו באיזה דמים רק לפרקים רחוקים כשיצטרך אליו הקונה. אך לפי זה, הוא הדין מחיר חולד וחתול, ולא כן אמרו ז"ל. ודרך רמז: מחיר כלב בנימטריא קרי:

לא תשיך לאחיד נשך כסף נשך
אכל נשך כל דבר אשר ישך. לנכדי
תשיך ולאחיד לא תשיך למען יברכה
ה' אלהיך בכל משלח ידך על הארץ
אשר אתה בא שמה לרשתה (כג כ-כא).
קצת קשה שהוא יתר. גם אמרו "ולאחיד
לא תשיך", כבר אמר זה, ולמה לו לשנותו.
ובאמרו לנכדי תשיך כבר אמרו ז"ל (ספרי
דברים רסג) זו מצות עשה, ופירשו הרמב"ם
ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל שהוא מצוה ממש. ואשר
באו אחריהם (רשב"א ורישב"א ב"מ ע) אמרו
כי אינה אלא רשות. ואם יקשה שהוא יתר
כמו שכתב הרלב"ג ז"ל, יש להשיב שפירוש
'מצות עשה' הוא כענין 'לאו הבא מכלל עשה'
- עשה, שהנחתן לישראל ברבית עובר על
עשה, וכן פירשו ז"ל [הרשב"א הנ"ל וכו']:

אמנם כפי הדרש יש להשיב, והוא ללמד
דעת את העם. והוא: כי אמת כשיהיו לאדם
מעוֹת בטלים, ינוח דעת האדם בהלוותו
לישראל חנם אין כסף. אך בהיות לפניו
רוח הנכר, שהנכרי עומד על ימינו לקחת
מעוֹת ברבית, וישראל גם כן לפניו שילוח לו,

למר ובין למר, אפילו להרמב"ם ז"ל, בפנויה
אין בה אסור קריבה מן התורה, וכן כתב
הרב המגיד בפירושו (בפרק בא מהלכות אסורי
ביאה) דאין בקריבה - אפילו של חייבי
לאוין - אסור מן התורה. ונראה שעל אסור
הקריבה בפנויה בא להזהיר כאן, שלא תהיה
מומנת לכך ומפקרת למעשה חדודין אפילו
בלא שום ביאה. וכן לא יהיה קדש על זה
בעצמו, שלא יהיה אחד מנערי בני ישראל
יפה-תואר מפקר לכך לנשים או לאנשים
הפרוצים אפילו בלא שום ביאה. זה נראה
לי בדרך אפשר:

וסמך ליה לא תביא אתנן זונה
ומחיר כלב בית ה' אלהיך לכל נדר
כי תועבת ה' אלהיך גם שניהם (כג יט).
וצריך לידע מעם למחיר כלב, מה נשתנה
הכלב מכל חיות טמאות. וכבר נתנו
טעמים רבים הרלב"ג ומהר"י אברבנאל
ז"ל ולקוצר דעתי נראה, כי להיות שהיה
[דרכם] על הרוכ ל להיות הכלבים עם עדרי
צאן, וכן עד היום, [ואמרו] במדרש (ב"ר עג
יא): שש מאות אלף כלבים היו ליעקב עם
עדרי צאנו, והיה מנהגם על הרוכ - כשירצה
בעל המקנה להביא כלבים - מחליף מצאנו
בכלבים וחורגל הדבר מאד, עד שאם היה
מחליף כלב בשה, ידמה בדעתו המביאו
כאלו מביא הכלב, וגם לפעמים כשיהיה
לבעל הכלב איזה צרה, ידור להביא כלבו
למזבח, ויבנותו על השח חליפיו אחר שהוא
קל מאד לחלוק, ויהיה גנאי מאד לשומע.
וגם כשישאלוהו: איה הכלב שלך, יאמר:

שאו יורה ה'ת'ר לעצמו לומר כי: "מה שאני נוטל, הוא 'שכר' בטלה דמוכה' מה שלא לקחתי מאת הגוי, ואדרבה חסד עשיתי עם ישראל שבחרתיו מן הגוי". ולזה אמר: עם היות [שאחיד צריך ממך הלואה באותו] זמן [עצמו] ללנכרי תשיך, דהיינו שהנכרי עומד לפניך, עם כל זה לא אחיד לא תשיך. באופן שלשניהם תלוה כאחד, ועם כל זה לנכרי תשיך ולאחיד לא תשיך.

ולזה אמר למען יברכך ה' וגו', דלכאורה אין שכר אלא על המעשה הטוב, ולא על המנעו מן הרע. וכפי מה שכתבנו אתי שפיר, מדה כנגד מדה, שאתה מחלת ברוח הנכר, הנה כי כן יברכך ה' וגו' בכל משלח ירך וגו', על שהלוות לישראל חנם במקום שיש לך הפסד רוח הנכר, גם ה' יתן הטוב בכל משלח ירך:

ועוד יש לפרש לנכרי תשיך ולאחיד וגו' ירמוז ענין אחר שמדיני הרבית אצלינו (יורה דעה קסח סע"ה טז), שאם הלך ישראל לישראל לצורך הגוי - אסור, שאין שליחות לגוי (כבא מציעא ע"א). ולזה אמר לנכרי לבד תשיך, ולאחיד לא תשיך, שאם היה באמצעות אחיד - לא תשיך לו אף על פי שישראל מקבל הרבית מגוי ונותנו לך:

ועוד יש לפרש לאידך גיסא, שאם הוזקקת ללוות ברבית מן הגוי, לא תלוה על ידי ישראל. לזה אמר לנכרי לבד תשיך עצמך ותתן לו, אבל לאחיד לא תשיך עצמך, אף שישראל מוליך הרבית לגוי. ורבים נכשלים בחטא זה, וצריך לפרסמו ברבים:

כי תדור נדר לה' אלהיך לא תאחר לשלמו כי דרוש ידרשנו ה' אלהיך מעמך והיה בך חטא. וכי תחדל לנדר לא יהיה בך חטא. מוצא שפתיך תשמר ועשית כאשר נדרת לה' אלהיך נדבה אשר דברת בפיו (כג כב). הפסוקים האלו כבר כתבתי בהם מה שנראה לי בסדר מסוים יעין שם. ועכשיו נראה לפרש טוב מעם למיכות שםמכם לאומרו "ולאחיד לא תשיך" וגו' "למען יברכך בכל משלח ירך", שנשמע ממנו שיוהירנו [ויצוננו] להלוות לישראל חנם, ולא יקח שכר המתנת מעותיו. ויעלה על הדעת שאיש אשר ככה עושה, לא ידקדקו עמו באיחור הנדר, כי יאמר שכשם שהוא מעביר על מדותיו - כן לא יחוש בהמתנת הנדר. וכל שכן אם יש לו הלוואות אצל בני ברית והוא ממתין להם לפרועו, כי יאמר: "העוסק במצוה פטור מן המצוה" (סנה כ"א), והאיחור שאני מאחר - לסבת מצוה שהלויתי לאחרים כמצות ה'. לזה סמך לו כי תדור נדר לה' אלהיך לא תאחר לשלמו, אף שאתה [ממתין] מאחרים לשלם [את חובך שנתחייבו לך] כמצות ה' [שעשית עמהם להלוותם]:

כי תדור נדר לה' אלהיך לא תאחר לשלמו כי דרוש ידרשנו ה' אלהיך מעמך. אמרו ז"ל (שבת לב) המאחר נדרו, אשתו ובניו נתפסין בעונו. וזהו כי דרוש ידרשנו ה' אלהיך מעמך, מאותם שהם עמך, ואז יהיה בך חטא, שלא לבד שתענש על איחור הנדר, אך גם תענש על בניו ואשתו שהרגם בפשעו:

ואמר וכי תחדל לנדוד לא יהיה בך חטא (כג כג), אין הפְּנִיָּה על המנעו לגמרי, אך בא לרמוז שאם לא יקיים נדרו, ויעשה התרה, לא יחשב לו חטא. וזהו וכי תחדל לנדוד, פירושו: [שתחדל] לָקִים הנדר [על ידי התרה], לא יהיה בך חטא. וכאן רמז שטוב יותר להתיר הנדר מלקיימו, כמו שאמרו ז"ל (יבמות קט): **שדנודר כאלו בנה במה, והמקיימו כאלו הקריב עליה קרבן**, פירש": בשעת אסור הבמות:

כִּי יֵשְׁבוּ אָחִים יַחְדָּו וּמֵת אֶחָד מֵהֶם וּבֶן אִין לוֹ לֹא תִהְיֶה אִשֶּׁת הַמֵּת הַחוּצָה לְאִישׁ זֶר יִבְמָה יָבֵא עָלֶיהָ וּלְקַחְהָ לוֹ לְאִשָּׁה וַיִּבְמָה. וְהָיָה הַבְּכוֹר אֲשֶׁר תֵּלַד יָקוֹם עַל שֵׁם אָחִיו הַמֵּת וְלֹא יִמָּחֶה שְׁמוֹ מִיִּשְׂרָאֵל (כה ה ו). עם שדרשו רבותינו ז"ל בפסוק זה מה שדרשו, והם הלכות קבועות שאין לפקפק בהם, כבר למדנו רבותינו עצמם שאין מקרא יוצא מידי פשוטו. וצריך עיון איך לא עשו מפשוטו שום דין, רק פלו דרשות. וראיתי להרב מהרי" אברבנאל ז"ל בפירוש פסוק זה דבר תמוה, וז"ל: רוצה לומר, שהבכור שתלד יקרא בשם המת אחיו, ויירש נכסיו ונחלתו. עכ"ל. וכן כתב גם כן בספיקות, עין עליו. והם דברים תמוהים, שלא נזכר זה בשום מקום בגמרא, ולא נשמע משום חכם בעולם שכל הבנים שוים, והאח הוא היורש הכל, וכשימות ירשו בניו בשוה:

גם שגגה אחרת ראיתי להרב שם, שכתב וזה לשונו: גם לפי הקבלה האמתית, בהיות שני אחים למת, אם הבכור מהם

לא רצה ליבם, הקמן לא יוכל ליבם. עכ"ל. וכתב זה לדחות דברים דחויין מעיקרן, שענין "שלף איש נעלו" הכתוב בבוטו (רות ד ו), היא חליצת המנעל הכתוב בפרשת יבום. והם דברי תוהו, אינם צריכים דחיה. ואיך שיהיה, דברי הרב [הם] משנה ערוכה (יבמות פ"ב מ"ח): "מצוה בגדול ליבם, לא רצו - מהלכים על כל האחים", וכן הלכה רווחת:

ולזה צריכים אנו לבאר פשט בפסוק זה פירוש מחודש. ראיתי להרמב"ם ז"ל בפירוש המשנה וכן בחבור פרק ב' מהלכות יבום יעין שם, שפירש: "אשר תלד" חוזר לאם המת, ו"תלד" עתיד במקום עבר, ואומר שהבכור אשר ילדה אם המת הוא שייבם אשת אחיו, ויקום במקום אחיו. עד כאן. אלא שאינו מפשוטו, שאם המת לא נזכרה כלל בכתוב, ואיך יאמר הפנוי על מה שלא נזכר. ויותר יש לתמוה על הרב ז"ל שמלאכתו בפירוש המשנה להעתיק דברי הש"ס, ובש"ס פירשו להדיא "אשר תלד" על אשת האת, פרט לאיילוניות. וצריך עיון:

ונראה לפי פשוטו שהוא תועלת ולא מצוה, ואין מצוה כלל בפשוטו כקבלת רבותינו ז"ל, שאין מצוה אלא בדרש שלו. והוא: שכבר אמר מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל וגו'. והוא, שמהיות אשה זו נתפרסמה שנשאת לפלוני, כאשר ימות ותלך למקום אחר, הנה לא ישאר זכר כלל לנפטר. אך אם תנשא לאחיו וישארו קשרי הקהתן בין שתי המשפחות, לא יתפרסם כלל מיתת האת, שהכל רואין שהקשר קיים עדיו, ובראותם בנה מורכב על כתפה, יאמרו: "זהו

בנו של הנפטר", כי לא ידעו ממיתתו, וישאר השם הזה לעולם. ואכן, זה כבן הראשון. אך ברבות הימים תתפרסם מיתתו, והבנים שאחריו לא יתלו בנפטר, רק באח זה השני המייבם. ולזה אמר והיה הבכור אשר תלד, ולזה מנהגן של ישראל תורה לקרות הבן הראשון בשם הנפטר, והוא מנהג בעלמא ואינו משורשי ההלכות:

וכבר ראיתי להרב מהר"י אברבנאל ז"ל ושאר רבותינו האחרונים שתלו כל ענין היבום בגלגול הנפשות. ולדעתי [נראה] כי צריכין אנו למודעי כי אין לתלות מצוה ממצות התורה בדבר סוד, וגם הוא מספק קצת, שלא נזכר ענין הגלגול בספרים אשר כל בית ישראל נשענים עליהם - הם המשנה ותלמוד - זולת בדברי האחרונים, שעל ידם נתאמת ונתפרסם. ובימי הרשב"א עדין היה מספק ביד חכמינו ז"ל, עד שקצתם אמרו שהוא נמנע, והאריכו למעניתם כמו שתראה באגרת לרבי ידעיה הפניני ז"ל (שו"ת הרשב"א ח"א סימן תיח) שהוא כמשחק על ענין זה, יעין שם. ולזה, צריך לתת טעם לפשט הכתובים, או כמו שנתבאר, או דרך אחרת. ועם היות שפנת הגלגול מאומתת היא בידינו אחר אשר נגה עלינו אור הזוהר הקדוש ואדונינו האר"י החי זלה"ה, עם כל זה אינו מוכרח שתתגלגל נפש המת בבן אשר תוליד אשתו מאחיו. ואכן סוד היבום כתוב בספר הזוהר (בראשית כח. ובתיקוני זוהר כו דע"ב, סט דק"ד) מענין אחר, ה' יוכנו להבינו כן יהי רצון.

ואמנם טעם חליצתה המנעל כאשר לא יחפוץ לקחת יבמתו, יש טעמים רבים

לפשטנים ולדרשנים ולמקבליים. ואשר אחזה לקוצר דעתי, כי המנעל הוא חסד-אל על בראיו גדול מאד, כי בלעדו לא יוכל האדם עשות כל צרכיו, כי יתנפחו רגליו לא יוכל ללכת אנה ואנה לתור ולשוטט אחר עסקיו ופרנסתו, ולזה תקנו ברכה בפני עצמה על המנעלים "שעשה לי כל צרכי". ולכאורה קצת קשה, שמלבד שהיה די באומרו "מלביש ערומים", עוד קשה דהוה ליה למימר "מנעיל יחפים", ולמה אמרו בלשון כולל כל הצרכים. אך עם מה שכתבנו אתי שפיר, שלחיות צורך המנעל הוא חסד גדול מהלבוש, קבעו לו ברכה בפני עצמה כמו שקבעו לפת בפני עצמו מפני חשיבותו. ולחיותו כולל כל צרכי האדם, שעל ידו יעשה האדם כל צרכיו כאמור, לזה אמר "שעשה לי כל צרכי", שבאמצעותו נעשים כל צרכי האדם:

והנה מכלל חסדי האל הוא, כי ידחה נפש הבהמה מפני נפש האדם, כי מעור הבהמה ינעול האדם. ולחיות שזה האיש לא רצה לגמול חסד לנשמת אחיו בנפש הבהמית, שהיא נפש המתאזה אשר לו, לזה איננו ראוי לתגמול שעשה האל לבריותיו להנעילם מעור הבהמה, והוה ליה מדה כנגד מדה. ועל זה יכריזו עליו ועל ביתו ליקרא שמו בישראל בית חלוצי הנעל, שהוא כהכרזה שמכריזין על מי שאינו מרחם על בניו ואינו זן אותם, אומרים עליו: "עורבא בעי בניה, וההוא גברא לא בעי בניה" (כתובות מט:), כך מכריזין עליו שביתו בית חלוצי הנעל, שכל יוצאי יריכו אינם ראויים לחסד האל על

בריותיו במנעל, למען דעת כל השומעים כי ביתו בית אכזרים הוא, ואינם גומלי חסדים, ואין ראוי לחוס עליהם. ולזה סמך לו ענין כי ינצו אנשים יחדיו, שהוא נמשך ממבט רע ומחסרון חסד עם אחיו, ואמר וקצותה את כפה לא תחוס עיניך:

כִּי יִנְצוּ אַנְשִׁים יַחְדָּו אִישׁ וְאָחִיו וְקָרְבָּה אִשָּׁת הָאָחִד לְהַצִּיל אֶת אִישָׁה מִיַּד מַכְהוּ וְשִׁלְחָה יָדָהּ וְהַחֲזִיקָה בַּמַּבָּשִׁי. וְקִצְתָּהּ אֶת כִּפֶּה לֹא תִחֹס עֵינֶךָ (כה, יא יב). עקר מצוה זו כמו שאמרו בספרי, שהוא להציל הנרדף באחד מאיבריו של רודף. ואמנם צריך להבין למה עשתה התורה בסדר הזה באשה ובמבושיו, ולא בדרך כלל כי ירדוף איש לאחיו וכו'. ולפי פשוטו נראה שהיה להם כן המנהג הרע, שכאשר ילחם איש באחיו וירצו אוהבי אחד להציל המכה, יאחזוהו במבושיו, כי אז יחלש כחו ותסור גבורתו ויתעלף, ולא יוכל להתנועע. גם, כי יחוש [ויחוס] על איברי ההולדה ויסור מלחכות האחר. ואמנם כשתעשה זה אשת האחד לאהבתה עם בעלה, כמעט תוכל לסכן המכה בנפשו, ולזה כפתע הרואה שהחזיקה במבושיו, מיד יקוץ את כפה ולא יחוס. אמנם אם היה אדם דעלמא - נשתדל להסיר את ידו משם קודם שנקוץ כפו, אבל האשה - לא תחוס עיניך עליה כלל, כי כפשע בינו ובין המות, ולזה מיד וקצותה את כפה מצורף לעווות פנים שעשתה הנבלה הזאת לשלוח ידה למבושי איש נכרי:

זָכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֶק בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרַיִם (כה יז). קודם

צריך להבין ענין צוותו יתברך למחות זכר עמלק מדור דור, מה היה חטאו מכל אמות העולם. ולא עוד אלא שנשבע ה' בימינו כי יד על כל כס יה מלחמה לה' בעמלק וגו', ורבותינו ז"ל אמרו (תנחומא סוף פ' כי תצא וילקוט סוף פ' בשלח) **"שֵׁאִין הַשֵּׁם שְׁלֹם וְאִין הַכֶּסֶם שְׁלֹם עַד שִׁמְחָה זָרְעוּ שֶׁל עֲמָלֶק"**. עכ"ל. [וקשה], מה הכלב המת הזה שיצא לקראתו מלך מלכי המלכים יתעלה שמו, ובתורה לא גלה ממעשה כל העולם רק מעשה מצרים וכנען, שנאמר "כמעשה ארץ מצרים וגו' וכמעשה ארץ כנען" וכו', ולא נרדפו כל כך כמו רדיפת עמלק:

הביאור: מהגזמת הכתובים על עמלק, יראה כי משנה הוא מכל אמות העולם לרעה, ומלחמתו עם ישראל - לא משנאת ישראל, רק ממרד על מלך מלכי המלכים הקב"ה, ומהאפיקורוסות שהיתה בלבו על אלהינו יתברך, כי הוא משורש נחש - עשו הרשע, כי אף שלמד אצל יצחק אבינו ע"ה - הוא נעשה אפיקורוס ישראל. וכל מגמת פניו במלחמה ההיא, כי ראה כי נתפרסמה גְּדֻלָּתוֹ יתברך בכל העמים, וכמו שאמרה רחב (יהושע ב י) **"כִּי שָׁמַעְנוּ אֶת אֲשֶׁר הוֹבִישׁ ה' אֶת מִי יָם סוּף מִפְּנִיכֶם"** וגו', גם יתרו נעתק ממקומו ובא לשמע און, והוא עמלק - שחיק ממאי - היה מלמד את בניו ואת ביתו אחריו [את] הזיופים והמחשבות רעות שהיו בלבו, לומר כי העולם הפקר ואין שם מנהיג, וכיוצא מאלו הזיופים והכפירות. ועכשיו נהפכו פניהם כשולי קדרה, כי הוכחשו כל סברותיהם. ולזה קם ונתעורר עם היות

שחלחלה אחותהו ופיק ברכים להלחם בישראל. וכל פִּנְתוֹ לַמַּעַט בכבוד שמים ולהחזיק סברתו הנפסדת. ובוזה האמינו כל זרעו מדור לדור. ולזה היתה השבועה הגדולה להכחיד זרעו מדור דור, כי כל עובדי אלילים - כל מעשיהם לתיאבון ולהנאת גופם, וזה הרשע - להכעיס, וכל חפצו להלחם עם האל יתברך:

וכבר רמזו חז"ל (במדבר רבה יג ג, ורש"י לעיל כה יח) קצת מזה באומרים "ויזנב בך כל הנחשלים אחריו", שהיה חותך המילות וזורקן כלפי מעלה, לאמר: "טול מה שבחרת". הנה נראה מדברים הרעים [הללו של עמלק] הפִּנְתָּה שאמרנו, ולזה אמרו ז"ל "אין השם שלם ואין הכסא שלם עד שימחה זרעו של עמלק", שבזה שכתבנו אתי שפיר, שלהיות שהוא מכחיש שמו יתברך ומלכותו, שהוא כסאו יתעלה, לזה אין השם שלם ואין כסאו שלם - שלא יהיה שום עורר עליו - עד שימחה זרעו של עמלק:

וזה ענין אומרו בפרשת ויבא עמלק וגו' כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע (שמות יז ח). וצריך להבין מהו זה שישים באזני יהושע. ועם מה שכתבנו אתי שפיר, דהיינו שישים הטעם של כל זאת הקפידה למחית זרע עמלק, ישימנו באזני יהושע, אך לא לכל ישראל, כי 'כבוד אלהים הסתר דבר' כפירותיו, וסברותיו המזיפות אין ראוי לפרסמם:

ועם זה מצאנו מוב מעט ודעת להסרת המלכות משאול המלך בחר ה', שהיה ראשון למלכי ישראל, ומיד "שאול באחת ועלתה לו" (יומא כב) על דבר מלחמת עמלק שלא השמידם כנזכר בנביאים. ועל זה קשה, 'מה חרי האף הגדול הזה' ⁷²¹ וחז"ל עצמם אמרו (שם) "דוד בשתים ולא עלתה לו". וקשה, וכי משוא פנים יש בדבר? והם ז"ל אמרו (שם) על דוד המלך ע"ה "גברא דמאריה סייעיה", ולא נודע למה לא יסייע גם לשאול. ועם מה שכתבנו יש לַיָּשֵׁב, דהנה מלכותו יתברך - היא כסאו - תלויה במחיית זרע עמלק. ואחר ששאול ע"ה נתעצל קצת במחיית זרע עמלק - שבזה נשאר שמו יתברך וכסאו כביכול אינם שלמים - לזה, 'מדה כנגד מדה' גם כסאו נחסר, והוסר מעל כסא המלכות ונתן לדוד ע"ה. כי אחר שהיה זמן שימחה זרע עמלק, ויהיה כסא ה' שלם והוא לא עשה כן, לזה אינו בדין שכסאו יהיה שלם. ולזה אמר בדוד ע"ה "גברא דמאריה סייעיה", רוצה לומר שחטאו לא נגעו בשמו יתברך ובמלכותו, ולזה סייעיה:

ובלשון הכתוב יש לדקדק אומרו אשר קרך בדרך, מה הלשון קרך. וכבר דרשו חז"ל (רש"י לעיל כה יח) שְׁקָרְךָ [בעיני האמות, משל לאמבטי רותחת וכו']. גם אומרו ולא ירא אלהים הוא תמוה, דפשיטא הוא [שעמלק לא היה ירא ה']. גם מה שהתחיל בלשון יחיד וסיים בלשון רבים:

ונראה לַיָּשֵׁב אומרו זכור את אשר
 עשה לך עמלק, להגדיל שנאת עמלק
 ולשמור עֲבָרְתוֹ לְנִצָּחַת, כי ידוע הוא שאין
 דומה שנאת אדם לאדם מחמת איזה רעה
 שעשה לו לבדו, כשנאתו אליו אם עשה
 לו רעה בתוך רבים. וכזה יש לפרש אומרו
 (תהלים קלט כב) **תַּכְלִית שִׁנְאָה שִׁנְאֵתִים,**
לְאוֹיִבִים הֵיוּ לִי, לומר: שכל כך היתה
 השנאה אליהם - כאלו הם אויבים לי לבדי.
 ולזה אמר זכור את אשר עשה לך עמלק,
 לומר: שכל כך תזכור - כאלו עשה לך לבדך,
 עם היות מעשיו לכם ברבים:

ואמרו אשר קרך בדרך. הוא רשע
 עמלק ותחבולותיו, שאחר שכל פְּנִיתוֹ היתה
 לַמַּעַט בכבוד שמים, הנה חשש על עצמו
 וקרוב לודאי אצלו כי יִנָּצַח, ולזה עשה

תחבולה והסתיר הליכתו לישראל, ועשה
 עצמו כאלו לדרך היה מהלך, ופגע בישראל
 ונלחם עמהם, שאם נצחם - יהיה לו לשם
 ולתפארת, בדרך עראי בעלמא נצחם, ואם
 ינצחוהו - לא יהיה חרפה כל כך לו, כי יאמרו
 כי מחסרון הכנה נצחוהו. וגם כן היתה לו
 זאת לעצה רעה, שבזה לא יזמינו [ולא יכיננו]
 עצמם ישראל [למלחמה נגדו], ופתאום יבא
 עליהם. וזהו אשר קרך בדרך, שעשה עצמו
 שלא בִּין אליך כלל. ואכן, אומרו ולא ירא
 אֱלֹהִים הורה כל מה שכתבנו שכל פְּנִיתוֹ
 לַמַּעַט בכבוד שמים ולהראות שאין לו יראה
 ופחד מהאל כאמור. ולזה הוהיר עליו תמחה
 את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח.

ברוך ה' לעולם אמן ואמן:

